УДК 658.5
DOI: https://doi.org/10.32782/2224-6282/160-9

Воронкова Т. Є.
кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та сфери обслуговування,
Київський національний університет технології та дизайну
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8648-117X

Вовкодав А. Ю.
магістр,
Київський національний університет технології та дизайну
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3857-8903

Voronkova Taisiya, Vovkodav Anastasiia
Kyiv National University of Technologies and Design

ДІАГНОСТИКА ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Ринкова економіка вимагає гнучкості функціонування промислових підприємств, оперативного корегування характеру й напрямів процесів організації виробництва. Визначено, що виробничому потенціалу притаманна низка специфічних характеристик, таких як цілісність, здатність до взаємозамінності, взаємозв'язок елементів, гнучкість (адаптивність). Охарактеризовано шість методів, що використовуються під час оцінювання виробничого потенціалу, а саме економіко-статистичний, метод виробничих функцій, метод вартісної оцінки, індексний, індикаторний та матричний методи. Визначено принципи, яких необхідно дотримуватись під час проведення діагностики виробничого потенціалу підприємства. Обґрунтовано, що процес управління виробничим потенціалом промислового підприємства спрямований на ефективне використання всіх його ресурсів у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: *потенціал, виробничий потенціал, ресурси, управління, підприємство, промислове підприємство, діагностика.*

DIAGNOSTICS OF THE PRODUCTION POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

A market economy requires flexibility in the operation of industrial enterprises, prompt adjustment of the nature and directions of production processes. That is why, in modern business conditions, the importance of not only ensuring the efficiency of economic entities, but also the formation of their potential and prospects for further development. It is proved that some modern industrial enterprises are characterized by the inability to really assess the production potential, incomplete use of available resources, the latest technologies, and modern methods of production management. Production potential has been identified as having several specific characteristics: integrity, interchangeability, interconnection, flexibility, or adaptability. It is noted that the potential concentrates three levels of connections and relationships at the same time: reflects the past, characterizes the present in terms of practical application, future-oriented. Six main methods used in the estimation of production potential are investigated and characterized: economic-statistical, method of production functions, method of cost estimation, index, indicator, and matrix methods. The principles that must be followed when diagnosing the production potential of the enterprise are determined: the completeness of the original data and the universality of the information base; reliability and availability of collected data; the possibility of using two types of assessment of production potential: resource-productive and rating; use of the concept of potential in a certain direction; use of basic and additional indicators; availability of certain evaluation criteria for the main and additional indicators. It is substantiated that the interpretation of the definition of "production potential" is ambiguous, as well as the methods of its evaluation. It is noted that without the study of production potential is not possible strategic development and planning of other activities of the enterprise and the process of managing the production potential of an industrial enterprise is aimed at efficient use of all its resources in the long run.

Keywords: *potential, production potential, resources, management, enterprise, industrial enterprise, diagnostics.*

JEL classification: *L23, L25, L26*

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізаційних змін та корпоратизації соціально-економічних відносин проблеми ефективного функціонування підприємства пов'язують з процесами забезпечення вірогідності та своєчасності оцінювання їх виробничого потенціалу. Стан національної економіки та окремих промислових підприємств, що супроводжується недовикористанням виробничих потужностей, скороченням чисельності працівників разом зі зниженням купівельної спроможності їх заробітної плати, зниженням кваліфікаційного рівня й продуктивності праці та іншими негативними явищами, закономірно призводить до втрати потенціалу підприємств. Оскільки для сучасних виробничих підприємств є характерними нездатність реальної оцінки виробничого потенціалу, неповне використання наявних ресурсів, новітніх технології та сучасних методів управління виробництвом, для ефективного функціонування й забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання стає необхідним впровадження нових підходів до формування й використання виробничого потенціалу, більш глибокого дослідження методів його оцінювання, розвитку системи оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення сутності виробничого потенціалу підприємства, його розвитку та оцінювання присвячені праці зарубіжних та вітчизняних учених, таких як В. Андрійчук [1], О. Ареф'єва [2], О. Гончар [3],

© Воронкова Т. Є., Вовкодав А. Ю., 2020

Н. Краснокутська [4], Є. Лапін [5], С. Плотницька [6], О. Федонін [7].

Нині сучасні виклики нагальних потреб економіки України щодо оптимізації процесу управління виробничим потенціалом задля посилення його впливу на розвиток підприємств залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті полягає в дослідженні та узагальненні наявних методичних підходів до діагностики виробничого потенціалу підприємства.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах господарювання зростає значення не лише забезпечення ефективності діяльності підприємств, але й формування їх потенціалу та перспектив подальшого розвитку. Вивчення еволюції наукового розуміння терміна «потенціал» дає змогу зробити висновок, що в широкому розумінні цю економічну категорію почали використовувати в кінці 70-х – на початку 80-х років ХХ ст., у зв'язку з чим саме з цього часу вийшло багато публікацій за різними аспектами поняття «потенціал». У більшості робіт відзначено важливість вивчення проблеми сутності потенціалу та його оцінювання, підкреслено наявність суттєвих відмінностей у визначенні сутності самого поняття «потенціал», його місця серед інших економічних категорій [8, с. 89].

Всі дослідники сходяться на тому, що виробничому потенціалу притаманна низка таких специфічних характеристик [9–11]:

1) цілісність, що означає можливість досягнення кінцевого результату функціонування суб'єкта господарювання тільки за наявності всіх елементів потенціалу;

2) здатність до взаємозамінності, що характеризує заміщення кожного елементу іншим до того часу, поки встановлені в результаті заміни нові пропорції не почнуть гальмувати розвиток усього потенціалу загалом;

3) взаємозв'язок елементів, що характеризує неможливість домогтися істотного підвищення віддачі потенціалу загалом завдяки поліпшенню тільки одного елементу;

4) гнучкість (адаптивність) щодо змінних економічних та виробничо-технічних умов, яка свідчить про можливості переорієнтації виробничої системи на виготовлення нової продукції, використання інших видів матеріалів тощо без значної зміни матеріально-технічної бази.

Аналіз сучасної економічної літератури показав, що протягом останніх десяти років проблеми оцінювання виробничого потенціалу приділялось недостатньо уваги.

Уявлення про сутність потенціалу зумовлює підхід до його оцінювання, вимірювання та управління ним. Визначення сутності потенціалу як сукупності ресурсів передбачає його оцінку у встановленні якісних та кількісних характеристик окремих видів ресурсів, причому їх взаємний вплив може не враховуватися та не вимірюватися. Під час дослідження потенціалу як здатності ресурсів давати певні результати й забезпечувати функціонування системи слід враховувати та виражати в показниках усі фактори, що визначають таку здатність.

Слід зазначити, що з методологічної точки зору потенціал, виступаючи в єдності просторових та часових характеристик, концентрує в собі одночасно три рівні зв'язків та відносин.

1) Відображає минуле, тобто являє собою сукупність властивостей, що накопичені системою в процесі її становлення. У цьому аспекті поняття потенціалу фактично набуває значення поняття ресурсу.

2) Характеризує сучасність з точки зору практичного застосування та використання наявних здібностей, що дає змогу провести різницю між можливістю реалізованою та нереалізованою. У цій функції поняття потенціалу частково збігається з поняттям резерву. При цьому структурні елементи потенціалу, що залишилися в нереалізованому вигляді, ведуть до зниження ефективності його функціонування, проте надлишковий запас сил та здібностей розглядається як джерело гнучкості й маневреності розвитку системи стосовно мінливих умов функціонування.

3) Орієнтований на майбутнє, тобто містить елементи майбутнього розвитку.

У практиці економічного аналізу використовуються переважно дві форми обліку та оцінювання виробничого потенціалу, а саме ресурсна та результативна. Ресурсна форма оцінювання являє собою узагальнену характеристику кожного елементу, а також усієї сукупності взаємопов'язаних ресурсів, як правило, у вартісному або натуральному виразі. Результативна форма характеризує максимально можливу продуктивність усієї системи.

В економічній літературі виділяють шість основних методів, що використовують під час оцінювання виробничого потенціалу, а саме економіко-статистичний, метод виробничих функцій, метод вартісної оцінки, індексний, індикаторний та матричний методи [12].

Метод із застосуванням економіко-статистичної залежності формалізує зміст досліджуваних сторін цих явищ та являє собою модель їх кількісної характеристики.

Для оцінювання виробничого потенціалу за допомогою виробничої функції зазвичай використовується виробнича функція кількох змінних. Вона являє собою функцію, незалежні змінні якої набувають значення обсягів витрачених або використовуваних ресурсів (число змінних дорівнює числу ресурсів), а значення функції є величиною обсягів випуску.

Вартісна оцінка виробничого потенціалу передбачає ринкову оцінку всіх або частини його елементів, а також потенціалу загалом у грошовому вираженні. При цьому якщо висока вартість основних засобів певною мірою свідчить про найвищу потенційну результативність, то висока вартість трудових ресурсів не означає, що їх результативність однозначно вище. Саме тому під час використання цього методу оцінювання необхідно використовувати спеціальні коефіцієнти, що корегують ці недоліки та трансформують значення елементів або потенціалу загалом із ресурсної форми в результативну.

Індексний метод заснований на побудові й аналізі індексів, що дають змогу порівняти складні соціально-економічні явища, особливо ті, що складаються з безпосередньо непорівнянних елементів. Його специфіка полягає в тому, що в індексі кількісно незрівнянні величини приводяться до деякої загальної єдності, якою може бути, наприклад, грошова оцінка елементів або витрат праці.

Індикаторний метод оцінки виробничого потенціалу заснований на аналізі системи ключових характеристик або індикаторів, що дають змогу у формалізованому вигляді виділити кількісні та якісні характеристики досліджуваного об'єкта. При цьому можливим є спільне використання індикаторного методу та методу бальної оцінки за умови, що кожному індикатору залежно від його значення буде присвоєна певна бальна оцінка. Ця оцінка може бути як абсолютною, так і відносною, що базується на співвідношенні реального та нормативного або критичного значення відповідного індикатора [13].

Матричні методи аналізу засновані на лінійній та векторній алгебрі. Вони застосовуються для вивчення складних та високорозмірних структур як на галузевому рівні, так і на рівні підприємств або їх об'єднань. Матрична модель зручна для аналізу, оскільки є простою і наочною формою поєднання різнорідних, але взаємопов'язаних економічних явищ.

Методи управління використовуються в комплексі, оскільки мають місце нерозривні та органічні відносини, на яких вони базуються. Успішне використання методів управління значною мірою залежить від глибини пізнання об'єктивних законів розвитку виробництва та управління (онтогенетичних і філогенетичних закономірностей розвитку й функціонування керованої системи). У методах управління знаходить своє вираження практичне використання цих законів.

Підприємства, що діють в умовах невизначеності ринкового середовища та достатньо жорсткої конкурентної боротьби, повинні мати якомога повнішу інформаційну базу для оперативного прийняття управлінських рішень, що поліпшує імідж підприємства та результати його виробничо-комерційної діяльності. На нашу думку, в системі діагностики виробничого потенціалу підприємства необхідно розвивати методичну базу міжгалузевого моніторингу, спрямованого на систематичне спостереження та отримання даних про зовнішнє й внутрішнє середовище суб'єкта господарювання за умов забезпечення вірогідності та достатності інформації для прийняття рішень на рівні підприємств, галузей, регіонів. Особливе значення в системі моніторингу промислових підприємств має оцінка їх виробничого потенціалу. При цьому слід наголосити на важливості вибору фіксованих показників та збирання первинної інформації, яка має відповідати таким вимогам: можливість визначення кількісного значення показника за певний період часу та визначення набору показників за різними об'єктами спостереження; всебічність та об'єктивність оцінки; наявність умов для перевірки результатів; зіставлення та трансформація одиниць виміру економічних величин; можливість групування показників та використання вагових і уточнювальних коефіцієнтів.

Під час проведення діагностики виробничого потенціалу підприємства необхідно дотримуватись таких умов.

1) Повнота вихідних даних та універсальність інформаційної бази. Для всебічної якісної оцінки необхідно використовувати всебічну інформацію, за відсутності якої діагностика буде неповною та призведе до помилкових результатів. З іншого боку, надлишок інформації подовжує час її отримання, приводить до підвищення витрат на її збирання та оброблення. Обсяг необхідної і достатньої інформації визначається повнотою охоплення досліджуваного об'єкта за наміченим колом показників. Під час проведення порівняльного оцінювання потенціалу промислового підприємства порівнянність має бути забезпечена за предметом дослідження, колом включених об'єктів, показниками, часом та методологією проведення дослідження.

2) Достовірність та доступність даних, що збираються. Всі дані, що використовуються, мають бути документально підтверджені. При цьому використовуються дані бухгалтерської та статистичної звітності підприємства, офіційна галузева статистика та інформація Державної служби статистики України, законодавчо затверджені норми та нормативи.

3) Можливість використання двох видів оцінки виробничого потенціалу, а саме ресурсно-результативної, що характеризує наявний виробничий потенціал, ступінь його використання та перспективи розвитку підприємства, та рейтингової, що дає змогу визначити положення, що займає підприємство відповідно до конкурентів, та оцінити його здатність забезпечити ефективне використання наявних можливостей і ресурсів.

4) Використання поняття потенціалу за певним напрямом. Потенціал за напрямом – це згруповані за функціями управління джерела, можливості, засоби, що можуть бути приведені в дію та використані для досягнення основних цілей підприємства, якими є підвищення конкурентоспроможності та виходу на стабільний і прибутковий режим роботи. Діагностику рекомендується проводити за такими напрямами потенціалу, як потенціал використання виробничої потужності підприємства, виробничо-технологічний та кадровий потенціали, а також фінансово-економічний потенціал, що використовується для уточнення позиції підприємства в рейтингу.

5) Використання основних та додаткових показників. За ресурсно-результативною оцінкою до основних показників належать показники, що характеризують використання потенціалу за призначенням, тобто задля виробництва продукції. Додаткові показники характеризують економічне використання наявних у підприємства ресурсів, таких як отримання доходів від здачі надлишкових площ в оренду. Під час рейтингового оцінювання до основних належать показники, що безпосередньо визначають потенціал у цьому напрямі й дають за досягнення нормативного значення право включення в рейтинг. Додаткові – це показники, що відображають ступінь реалізації потенціалу підприємства. Вони уточнюють і коригують місце підприємства всередині рейтингової позиції.

6) Наявність певних критеріїв оцінювання для основних та додаткових показників. Для цього щодо кожного показника, що включений у відповідну класифікаційну групу, встановлюються або верхні й нижні межі рівня показників, що аналізуються, або їх оптимальні значення. Під час рейтингового оцінювання залежно від відхилення досягнутого рівня показника від вибраного критерія встановлюється бальна оцінка.

Висновки. Успішне функціонування підприємств неможливо забезпечити без чіткої організації управління чинниками виробництва та їх використання, які визначають стратегію підприємства та його можливості поліпшення результатів фінансово-господарчої

діяльності. Без дослідження виробничого потенціалу не є можливими стратегічний розвиток і планування інших напрямів діяльності підприємства, оскільки характер виробничих процесів визначає відносну роль живої праці, споруд, устаткування, фінансових ресурсів і сировини в процесі формування можливостей розвитку підприємств. Процес управління виробничим потенціалом промислових підприємств є складним та спрямований на підвищення функціонування підприємства в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 292 с.
2. Ареф'єва О. Управління потенціалом розвитку промислових підприємств : монографія. Київ : ГРОТ, 2004. 200 с.
3. Гончар О. Управління потенціалом підприємства за умов євроінтеграції : дис. … докт. екон. наук ; ХНУ. Хмельницький, 2015. 448 с.
4. Краснокутська Н. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навчальний посібник. Харків : ХДУХТ, 2005. 287 с.
5. Лапін Є. Економічний потенціал підприємств промисловості. *Вісник СумДУ*. 2007. № 1. Т. 2. С. 63–71.
6. Плотницька С. Інструментарій ефективного управління внутрішніми ресурсами аграрних підприємств : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 331 с.
7. Федонін О., Рєпіна І., Олексюк О. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : КНЕУ, 2006.
8. Семенов А., Набоков В. Теория менеджмента : учебник для бакалавров. Москва: Дашков и Ко, 2012. 492 с.
9. Маринич І., Кадилович Н. Наукові підходи до формування потенціалу підприємства. Львів : НЛТУ, 2011. 224 с.
10. Ілляшенко С., Біловодська О. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств : монографія. Суми : Університетська книга, 2010. 281 с.
11. Ліпич О. Управління і регулювання виробничо-ресурсним потенціалом підприємств. Львів : Економічна думка, 2006. 245 с.
12. Мартиненко В., Усатюк В. Оцінка виробничого потенціалу підприємства. *Підприємництво та інновації*. 2015. Вип. 1. С. 48–54.
13. Тюленєва Ю., Сичков О. Оцінка ефективності управління виробничим потенціалом підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 5. С. 126–129.

References:

1. Andrijchuk V. (2005). Efektyvnist diyalnosti agrarnyx pidpryyemstv: teoriya, metodyka, analiz [The efficiency of agricultural enterprises: theory, methodology, analysis]: monografiya. Kyyiv: KNEU, 2005. 292 p.
2. Aref'yeva, O. (2004). Upravlinnya potencialom rozvytku promyslovyx pidpryyemstv [Management of industrial enterprise development potential]: monografiya. Kyiv: GROT. 200 p.
3. Gonchar O. (2015). Management of enterprise potential in terms of European integration [Management of enterprise potential in terms of European integration]: dissertation. Science. degree of Dr. econ. Sciences Khmelnytsky: KhNU. 448 p.
4. Krasnokutska N. (2005). Potencial pidpryyemstva: formuvannya ta ocinka: navchalnyj posibnyk [Enterprise potential: formation and evaluation]. Kharkiv: XDUXT. 287 p.
5. Lapin Ye. (2007). Ekonomichnyj potencial pidpryyemstv promyslovosti [Economic potential of industrial enterprises]. *Visnyk SumDU*. № 1, t. 2, pp. 63–71.
6. Plotnyczka S. (2015). Instrumentarij efektyvnogo upravlinnya vnutrishnimy resursamy agrarnyx pidpryyemstv [Tools for effective management of internal resources of agricultural enterprises]: monografiya. Xarkiv: Shhedra sadyba plyus, 2015. 331 p.
7. Fedonin O. (2006). Potencial pidpryyemstva: formuvannya ta ocinka [Enterprise potential: formation and evaluation]: navchalnyj posibnyk / O. Fedonin, I. Ryepina, O. Oleksyuk. 2-ge vyd. Kyiv: KNEU.
8. Semenov A. (2012). Teoryya menedzhmenta [Management theory]: uchebnyk dlya bakalavrov / A. Semenov, V. Nabokov. Moskva: Dashkov y Ko, 492 p.
9. Marynych I. (2015). Naukovi pidxody do formuvannya potencialu pidpryyemstva [Scientific approaches to the formation of enterprise potential] / I. Marynych, N. Kadylovych. Lviv: NLTU, 2011. 224 p.
10. Illyashenko S., Bilovodska O. (2010). Upravlinnya innovacijnym rozvytkom promyslovyx pidpryyemstv: monografiya [Management of innovative development of industrial enterprises]. Sumy: Universytetska knyga, 281 p.
11. Lipych O. (2006). Uppavlinnya i pegulyuvannya vypobnycho-pesupsnym potencialom pidpryyemstv [Management and regulation of production and personal potential of enterprises]. Lviv: Ekonomichna dumka. 245 p.
12. Martynenko V., Usatyuk V. (2015). Ocinka vyrobnychogo potencialu pidpryyemstva [Assessment of the production potential of the enterprise]. *Pidpryyemnycztvo ta innovaciyi*. Vyp. 1, pp. 48–54.
13. Tyulenyeva Yu., Sychkov O. (2015). Ocinka efektyvnosti upravlinnya vyrobnychym potencialom pidpryyemstva [Estimation of efficiency of management of production potential of the enterprise]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu*. Vyp. 5, pp. 126–129.